

Til slut sammenligner Charlesworth den undertrykte inflation i 1945—49 med perioden 1950—54, hvor englænderne gik tilbage til penge- og finanspolitiske metoder til dæmpning af efterspørgslen. Han finder, at produktivitetstigningen i den sidste periode har været meget stor — antagelig større, end hvis man havde fortsat den undertrykte inflations politik.

Overfor denne konklusion kan man anføre, at vel har produktivitetstigningen været stor (delvis forårsaget af de investeringer, der blev foretaget i den undertrykte inflations periode); men lønstigningerne har også været meget store, hvorfor den samlede samfundsopsparing og investering ikke er steget nævneværdigt. Følgelig er de økonomiske langtidsvirkninger af 50-ernes politik problematisk. Det synes iøvrigt at være et alment træk, at fagbevægelsens lønpolitik skærpes, når de direkte restriktioner afvikles. Hvor en arbejderregering søger at løse de økonomiske problemer alene ved penge- og finanspolitiske midler, vil der derfor ofte opstå alvorlige uoverensstemmelser mellem arbejderparti og fagbevægelse. En arbejderregering vil derfor nok stå sig ved at opretholde de direkte restriktioner, så længe det overhovedet er muligt.

*Niels Nørregaard.**

* Sekretær i Skattedepartementet.

Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København 1957. Pris kr. 35.00.

Bogen indeholder resultaterne af arkivar Gunnar Olsens studier over et særdeles centralt problem i vor økonomiske historie, nemlig stordriftens udvikling i det danske landbrug i tiden 1524—1774. Den pågældende afhandling indbragte forfatteren den filosofiske doktorgrad i december i fjor.

Emnet har et par gange tidligere fristet historikerne. Også økonomerne har givet et par bidrag til løsning af problemet. Fremfor alt har statistikerne og landbrugshisto-

rikeren Henrik Pedersen på dette område ydet en indsats, man stadig bygger på. Det gælder f. eks. hans i Historisk Tidsskrift, 8. rk. VI, offentliggjorte artikel »Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Århundrede« og hans grundlæggende undersøgelser over matrikuleringen i 1688, »De danske Landbrug 1688«.

Disse tidligere undersøgelser over stordriften i dansk landbrug led imidlertid af den fælles svaghed, at de kun var øjebliksbilleder, illustrerende forholdene på et eller andet tilfældigt tidspunkt, hvor et særligt let tilgængeligt talmateriale gjorde det fristende at dykke ned. Undersøgelser af denne art må naturligvis lade mange problemer vedrørende udviklingsforløbet uløste. Det gælder f. eks. det meget vigtige spørgsmål om en tidfæstning dels af stordriftens gennembrud og dels af de talrige hovedgårdsnedlæggelser. Man har længe vidst, at der i middelalderen fandtes mange hovedgårde, som senere er forsvundet. Hvornår blev disse hovedgårde nedlagt? Et tredje betydningsfuldt spørgsmål har heller ikke kunnet løses gennem den hidtidige ret tilfældige udnyttelse af det eksisterende talmateriale, nemlig påvisningen af årsagerne til de stedfundne ændringer i godsmassen.

Det er bl. a. spørgsmål som de nævnte, forfatteren har sat sig for at løse i den foreliggende afhandling. Målet er nået gennem benyttelse af et imponerende stort og gennemgående grundigt gennearbejdet kildestof af talmæssig art, for størstedels vedkommende stykket sammen af utrykte enkeltkilder, opsporet i Rigsarkivet, de forskellige landsarkiver, Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling o. l. Dette grundmateriale er efter systematisering i nogle omfattende bilagslister (siderne 289—368) blevet underkastet en videre statistisk bearbejdning og endelig fremlagt i form af en række teksttabeller, der danner afhandlingens egentlige rygrad.

De resultater, der kan aflæses af tabellerne, har i meget væsentligt omfang øget vor viden om stordriftens fremtrængen indenfor landbruget her i landet. For det

Til slut sammenligner Charlesworth den undertrykte inflation i 1945—49 med perioden 1950—54, hvor englænderne gik tilbage til penge- og finanspolitiske metoder til dæmpning af efterspørgslen. Han finder, at produktivitetstigningen i den sidste periode har været meget stor — antagelig større, end hvis man havde fortsat den undertrykte inflations politik.

Overfor denne konklusion kan man anføre, at vel har produktivitetstigningen været stor (delvis forårsaget af de investeringer, der blev foretaget i den undertrykte inflations periode); men lønstigningerne har også været meget store, hvorfor den samlede samfundsopsparing og investering ikke er steget nævneværdigt. Følgelig er de økonomiske langtidsvirkninger af 50-ernes politik problematisk. Det synes iøvrigt at være et alment træk, at fagbevægelsens lønpolitik skærpes, når de direkte restriktioner afvikles. Hvor en arbejderregering søger at løse de økonomiske problemer alene ved penge- og finanspolitiske midler, vil der derfor ofte opstå alvorlige uoverensstemmelser mellem arbejderparti og fagbevægelse. En arbejderregering vil derfor nok stå sig ved at opretholde de direkte restriktioner, så længe det overhovedet er muligt.

*Niels Nørregaard.**

* Sekretær i Skattedepartementet.

Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København 1957. Pris kr. 35.00.

Bogen indeholder resultaterne af arkivar Gunnar Olsens studier over et særdeles centralt problem i vor økonomiske historie, nemlig stordriftens udvikling i det danske landbrug i tiden 1524—1774. Den pågældende afhandling indbragte forfatteren den filosofiske doktorgrad i december i fjor.

Emnet har et par gange tidligere fristet historikerne. Også økonomerne har givet et par bidrag til løsning af problemet. Fremfor alt har statistikerne og landbrugshisto-

rikeren Henrik Pedersen på dette område ydet en indsats, man stadig bygger på. Det gælder f. eks. hans i Historisk Tidsskrift, 8. rk. VI, offentliggjorte artikel »Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Århundrede« og hans grundlæggende undersøgelser over matrikuleringen i 1688, »De danske Landbrug 1688«.

Disse tidligere undersøgelser over stordriften i dansk landbrug led imidlertid af den fælles svaghed, at de kun var øjebliksbilleder, illustrerende forholdene på et eller andet tilfældigt tidspunkt, hvor et særligt let tilgængeligt talmateriale gjorde det fristende at dykke ned. Undersøgelser af denne art må naturligvis lade mange problemer vedrørende udviklingsforløbet uløste. Det gælder f. eks. det meget vigtige spørgsmål om en tidfæstning dels af stordriftens gennembrud og dels af de talrige hovedgårdsnedlæggelser. Man har længe vidst, at der i middelalderen fandtes mange hovedgårde, som senere er forsvundet. Hvornår blev disse hovedgårde nedlagt? Et tredje betydningsfuldt spørgsmål har heller ikke kunnet løses gennem den hidtidige ret tilfældige udnyttelse af det eksisterende talmateriale, nemlig påvisningen af årsagerne til de stedfundne ændringer i godsmassen.

Det er bl. a. spørgsmål som de nævnte, forfatteren har sat sig for at løse i den foreliggende afhandling. Målet er nået gennem benyttelse af et imponerende stort og gennemgående grundigt gennearbejdet kildestof af talmæssig art, for størstedelens vedkommende stykket sammen af utrykte enkeltkilder, opsporet i Rigsarkivet, de forskellige landsarkiver, Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling o. l. Dette grundmateriale er efter systematisering i nogle omfattende bilagslister (siderne 289—368) blevet underkastet en videre statistisk bearbejdning og endelig fremlagt i form af en række teksttabeller, der danner afhandlingens egentlige rygrad.

De resultater, der kan aflæses af tabellerne, har i meget væsentligt omfang øget vor viden om stordriftens fremtrængen indenfor landbruget her i landet. For det

første påvises det, at udviklingen i retning af oprettelse af nye og udvidelse af bestående hovedgårde på bøndergårdenes bestodning har kunnet iagttages gennem hele den periode på 250 år, undersøgelsen omfatter. Forfatteren dokumenterer endvidere med tørre tal, at der i perioden som helhed har været tale om oprettelse af ca. 400 nye hovedgårde (og nedlæggelse af ca. 375), samt at der er sket omkring 650 udvidelser af bestående godser. Han viser endvidere, at jorden af 2400—2900 bøndergårde herunder er lagt under hovedgårdenes drift.

Forskydninger af en sådan rækkevidde førte i mange egne til en fuldstændig ændring af grundlaget for landbrugsproduktionen. For bøndergårdenes vedkommende betød denne udvikling en reduktion i antallet med 4—5 pct. i løbet af de omtalte 250 år. Nogen egentlig omvæltning indebar dette ganske vist ikke. Bondegården vedblev trods tabene at være den langt fremherskende driftsform her i landet, og end ikke i perioder, hvor nedlæggelserne var hyppigst, nåede de op på mere end 20 bøndergårde i gennemsnit om året. Til gengæld var hovedgårdenes relative gevinst stor. Forfatteren sandsynliggør, at hovedgårdenes jordtilliggende i forhold til dettes omfang i 1525 gennem bondegårdsnedlæggelser er vokset med 50 pct. inden 1774, og gennem andre inddragelser af jorder (kronogodskøb, opdyrkning etc.) med endnu 50 pct.

Ud over de nævnte hovedresultater giver bogen en del bemærkelsesværdige enkeltheder vedrørende godskoncentrationens meget forskelligartede lokale forløb. En nærmere omtale af disse detaljer ville føre for vidt i denne forbindelse. Det er dog værd at nævne, at et enkelt betydningsfuldt forhold af lokal art savnes belyst, fordi forfatteren har valgt at begrænse undersøgelsen til at omfatte ændringerne i jordfordelingen indenfor det nuværende Danmarks grænser. Jeg tænker her på de skånske områder. Ved at disse er holdt udenfor undersøgelsen, er forfatteren gået glip af en værdifuld afrunding af billedet. I den nu foreliggende stand, viser forfatterens opgivelser for hele landet en svagt vigende

linie i antallet af adelige godser fra 1525 til 1650, nemlig en tilbagegang på 38 (fra 732 til 694). Havde han medtaget de daværende danske landområder øst for Sundet i sin undersøgelse, ville resultatet i stedet være blevet balance (en stigning på 39 hovedgårde i Skåne). Bemærkningerne om sammenhængen mellem tilbagegangen i hovedgårdsantallet og adelens aftagende antal (side 157—158) ville herefter være faldet bort. En nærmere undersøgelse af de skånske jordbesiddelser ville endda have givet indtryk af en overordentlig pågående aktivitet fra de herværende adelige godsbesidderes side. En optælling (på grundlag af »Kronens Skøder over erhvervet og afhæendet Jordegods«, bind I og II) af adelens erhvervelse af bøndergårde (blot fra kronen) giver således for perioden 1536—1660 det nette resultat, at den dansk-skånske adel herigennem formåede at skaffe sig små 2000 bøndergårde svarende til en nettoforøgelse på $\frac{1}{3}$. Det er med andre ord et antal, der er værd at tage med i en samlet vurdering, selv om der ganske vist endnu savnes oplysninger om, hvor mange af disse bøndergårde der direkte blev lagt under hovedgårdenes drift.

På lignende måde kan betimeligheden af den valgte tidsmæssige afgrænsning af opgaven betvivles. Undersøgelsen tager, som nævnt, sin begyndelse med året 1525. Forfatterens begrundelse herfor er, at dette tidspunkt falder sammen med indførelse af livsfæstet, en ordning der skulle yde bønderne bedre beskyttelse mod at blive sat ud af deres fæstegårde og herigennem virke stabiliserende på ejendomsfordelingen. Grunden til at grænsen er sat ved 1525 er vel iøvrigt den rent teknisk bestemte, at kildematerialets kvalitet ikke tillader at gå ret meget længere tilbage, såfremt man — som forfatteren — ønsker at benytte sig af samme statistiske metode værket igennem. Adskilligt taler imidlertid for, at han burde have renonceret på dette krav og så til gengæld havde ladet undersøgelsen starte 50 år tidligere. De økonomiske omvæltninger i forbindelse med den senmiddelalderlige krise (1493—98) herunder navnlig den

omfattende samling af strøgods, den livlige pantsætning af fast ejendom og de hyppige salg af større og mindre godskomplekser i perioden 1480—1500, som kendes fra spredte kilder, peger i retning af, at en behandling af netop denne periode ville have haft interessante ting at byde på.

Hermed være ikke sagt, at man med billighed kunne forlange, at forfatteren havde haft en belysning af de omtalte emner med i sit værk. Det bør retfærdigvis nævnes, at de officielle opponenter ved forsvaret af afhandlingen var enige om, at forfatteren havde stået sig ved i stedet at begrænse opgaven. Mon ikke den slutning, man herefter tør drage, er den, at opgaven havde vundet ved at blive udført som team-work ud fra den erkendelse, at undersøgelser af denne art er uløselige for et enkelt menneske?

En sådan tilrettelægning af opgaven ville formentlig også lettere have kunnet råde bod på et metodespørgsmål, som ikke findes løst helt tilfredsstillende. Jeg tænker her på en mangel, man iøvrigt ofte støder på i historiske undersøgelser, der anvender sig af statistiske hjælpemidler, nemlig at det ikke lykkes i fuldt mål at udnytte de fordele, som sammenspillet mellem de to metoder, den historisk-kritiske og den statistiske, frembyder. Lad mig nævne et enkelt eksempel hentet fra det foreliggende værk: Forfatteren inddeler sit talmateriale i 25 og 50 års intervaller. En sådan mekanisk opdeling er uhensigtsmæssig, fordi den er uden sammenhæng med tidens økonomiske periodeinddeling. De to første intervalgrupper, 1525—49 og 1550—99, kan gå an, forsåvidt som de begge dækker perioder præget af en ensartet opadgående landbrugskonjunktur samt relativt stabile demografiske forhold. Den næste intervalgrænse burde derimod næppe ligge ved 1650, men ved 1660, fordi dette sidste år betegnede bortfaldet af hovedgårdenes skattefrihed, en meget stærk akcentuering af ødegårdsproblemet, betydelige krongodsudlæg, begyndelsen til en tydelig nedadgående prisbevægelse for landbrugsprodukterne samt en meget kraf-

tig stigning i handelen med hovedgårde. (Ca. 4 pct. af hovedgårdene omsattes årligt i perioden 1660—70 mod kun 1,5—2,0 pct. i tiden fra 1600 til 1660). Herefter kunne den næste intervalgrænse praktisk være lagt allerede i 1670, da der igen blev indført skattefrihed for hovedgårdstaksten og endelig i 1690, hvor den da nylig afsluttede matrikel af 1688 giver et godt udgangspunkt for sammenligninger.

En sådan inddeling foretaget på grundlag af vor viden om de økonomiske hovedbegivenheder ville under arbejdet med at efterforske årsagssammenhænge have haft den fordel, at talmaterialet indenfor hvert enkelt af de valgte intervaller havde været påvirket af langt færre og langt mindre blandede årsagsforhold, end det nu er blevet tilfældet. Inddelt på denne måde ville materialet have været langt bedre egnet til at sammenholde med oplysninger hentet fra historiske enkeltkilder.

Udover disse kritiske bemærkninger er der imidlertid ikke meget at bebrejde forfatteren ud fra et formelt synspunkt. Der har dog indsneget sig vel mange afskrivningsfejl i angivelsen af de enkelte hovedgårdes størrelse på grundlag af matriklen af 1688 (gennemsnitlig 3—4 pr. side). Men bortset herfra synes talbehandlingen at være sober og slutningerne tilsyneladende velovervejede. Det er endvidere ved benyttelse af værket en ubetinget fordel, af resultaterne er fuldt kontrollable takket være de fyldige bilag indeholdende grundmaterialet.

Forfatterens tekstmæssige dokumentation, herunder navnlig hans redegørelse for årsagsforholdene er ikke præget af tilsvarende klarhed og sikkerhed som hans beskrivelse af stordriftsudviklingens faktiske forløb. Nu undskyldes dette naturligvis for en stor del ved, at der her savnes et talmateriale, som tillader at drage direkte slutninger. Forfatteren er med andre ord henvist til indirekte slutninger ud fra talmaterialet for stordriftsudviklingen suppleret af en gennem opremssning og eksemplificering af historiske enkeltkilder støttet påvisning af, at de og de årsager

har været virkende. Disse afsnit er til gengæld præget af forfatterens stærkt udviklede tilbøjelighed for nuancerede forklaringer fremfor at bygge på ensidige hypoteser. Det er en egenskab, man normalt ikke kan vurdere højt nok. Men det er dog et spørgsmål, om det her foreliggende materiale ikke ville have tilladt lidt mere præcise slutninger, om der ikke med held havde kunnet gøres lidt mere i retning af at tildele de enkelte årsager vægt efter deres betydning.

Det gælder f. eks. et sådant spørgsmål som den vekslende skattepolitik's indflydelse (side 109—117). Her nævnes det kraftigt voksende skattetryk i perioden 1600—59 som et incitament, der skulle have bidraget til den samtidige betydelige stigning i de oprettede (skattefrie) hovedgårdes antal. Det bør dog her erindres, at retsstillingen før 1660 var den, at skattefrihed kunne erhverves for bøndergårdene uden indlemmelse under hovedgårdens drift, blot ved at indehaveren blev ugedagsbonde (hoveripligtig) på hovedgården. Den påståede sammenhæng mellem den stigende beskatning og hovedgårdsoprettelserne er således ikke i denne periode særlig overbevisende. Adskilligt mere indlysende var skattepolitikens virkninger i så henseende senere efter 1670, da ugedagsbøndernes skattefrihed var bortfaldet, da kun adelens hovedgårdstakst var skattefri, og da godsejeren hæftede for betaling af bøndernes skatter. Beskatningens absolutte højde må da samtidig have indebåret så store vanskeligheder for bønderne, at modstanden mod nedlæggelserne har været begrænset. Det ville i forbindelse med behandlingen af disse problemer i alle tilfælde have givet fastere grund under fødderne og større klarhed, såfremt periodens komplicerede beskatningsforhold var blevet analyseret nærmere med henblik på at nå frem til en talmæssig belysning af skattetrykket. Resultaterne af en sådan undersøgelse, som uden større besvær havde kunnet foretages på grundlag af C. Christiansens værk »Bidrag til dansk Stats-husholdnings Historie«, Sechers forord-

ninger, Fussings undersøgelser over Stjernholm len m. v., er anført nedenfor. Tallene vedrører beskatningen af jordegne bøndergårde anført i skilling pr. år, gennemsnitlig.

1600—09:	105
1610—19:	295
1620—29:	270
1630—39:	340
1640—49:	575
1650—58:	660
1662—69:	885
1670—79:	1665
1680—89:	1410
1690—99:	1465

De anførte tal tillader en vurdering af det stærke tryk, som skatterne efterhånden var kommet til at udøve i løbet af det 17. århundrede. Da beskatningen i 1670'erne var hårdest, udgjorde den for en bondegård af gennemsnitsstørrelse 1665 skilling årligt svarende til værdien af $13\frac{1}{2}$ td. byg regnet efter kapitelstakst. En sådan beskatning var af en størrelse modsvarende godt 45 pct. af en normal bondegårds kornproduktion efter fradrag af udsæd, landgilde og tiende.

De driftsmæssige fordele ved hovedgårds-systemet findes heller ikke særlig udførligt behandlet (side 136—147), en undladelse som imidlertid til dels er undskyldelig på den økonomisk-historiske forsknings nuværende stade, hvor meget lidt systematisk gennearbejdet regnskabsmateriale står til disposition. Lidt mere hold på disse spørgsmål ville forfatteren dog nok kunne få ved en udnyttelse af det af H. Fussing bearbejdede materiale for Stjernholm len og Gjessingholm samt ved at drage nytte af en kilde som Sophie Brahes Regnskabsbog. Lad mig nævne et enkelt eksempel. Et af de driftsmæssige fordele, forfatteren synes mest overbevist om, er, at hovedgården på mejeribrugets område af kvalitetsmæssige grunde skulle være bondegården overlegen. Prismaterialet i Sophie Brahes Regnskabsbog bekræfter på det smukkeste denne opfattelse. Yde-smørret (landgildesmørret) bliver her regelmæssigt betalt med en pris

pr. tønde, der ligger et par rigsdaler svarende til 8—10 pct. under prisen på hovedgårdens smør.

Konjunkturernes indflydelse på nedlæggelsen af bøndergårde (side 144—146) tillægger forfatteren ikke synderlig betydning ud fra den betragtning at nedlæggelserne sker såvel under stigende som under fallende kornpriser. Slutningen kan næppe bestrides. Det er snarere et spørgsmål, om ikke forfatteren endda undervurderer fordelene ved indlemmelse af bøndergårde, idet han giver udtryk for, at »hvis en inddragelse ikke blev fulgt af en bedre drift, var fordelene ikke så indlysende« (side 144). Dette er næppe helt rigtigt. Lad os tage et eksempel. En fæstegård af gennemsnitsstørrelse på 6 td. hartkorn ville normalt give hovedgårdens ejer en årlig landgilde på omkring 6 td. byg. En sådan gård ville gennemsnitlig have et tilsæt jordtiliggende på 20 td. land, der kunne tage en udsæd på et tilsvarende antal td. byg og med den tids foldudbytte normalt ville yde 60 td. byg eller en årlig nettoproduktion på $60 \div 20 = 40$ td. byg. Ved at indlemme en sådan gård ville godsejeren — under forudsætning af at tilstrækkelig hoveripligtig arbejdskraft stod til disposition — erhverve et årligt tilskud i salgsafgrøderne på $40 \div 6 = 34$ td. byg, og det uden at det indlemmede brug blev drevet mere intensivt end tidligere. Ligeegyldigt om kornpriserne var høje eller lave skulle tilskyndelsen til at indlemme bøndergårde under sådanne omstændigheder være stærk.

Når stordriften efter 1650 gik stærkest frem på Sjælland (+48 hovedgårde netto, fordelt med 18 i årene 1650—59, 6 i perioden 1700—49 og 24 i årene 1750—74) er forfatteren tilbøjelig til at give Københavns stærke vækst og det hermed voksende marked for mejeriprodukter en væsentlig del af skylden (side 145). Noget sådant gælder måske nok perioden 1750—74, men næppe perioden 1650—99, da mejeridriften så vidt det kan skønnes på grundlag af oplysninger om købesætningernes størrelse endnu ikke var af videre betydning for hovedgårdene. Snarere leder den stærke

vækst i hovedgårdsoprettelserne på Sjælland i perioden umiddelbart efter 1660 tanken hen på nødvendigheden for godsejerne af at være hovedstaden nærmere, efter at den af enevælden foranledigede stigning i antallet af faste højere administrative embedsmænd havde givet adskillige af dem en varig tilknytning til centraladministrationen.

I det hele taget kunne man have ønsket, at de personelle incitamentet bag stordriftsudviklingen havde været noget udførligere belyst. Kun i forbigående (side 156—57) nævner forfatteren den mulighed, at tilbagegangen i adelens antal før 1660 betød, at der ikke var brug for så mange selvstændige adelige hovedgårde som tidligere. Der er grund til at understrege, at denne sammenhæng stadig må betragtes som ret uafklaret. Som foran nævnt, er antagelsen, at der skulle bestå nogen forbindelse mellem de to faktorer, formentlig i sig selv lidt forhastet, forsåvidt som der slet ikke var nogen tilbagegang i hovedgårdsantallet, i hvert fald hvis man medregner de skånske godser. Hertil kommer, at Albert Fabricius's afhandling, »Danmarks Riges Adel«, som forfatteren på dette punkt synes at bygge på, ganske vist viste, at der var tale om et aftagende antal adelige slægter. Den indeholder imidlertid ingen påvisning af, hvorvidt en sådan tilbagegang i slægtsantallet var ensbetydende med en tilbagegang i antallet af individer eller adelige husstande. Såvidt jeg kan vurdere det, var der ikke indenfor den danske højadel tale om nogen tilbagegang i antal før 1660. Derimod kan noget sådant — omend i meget beskedent omfang — noteres for den lavere adels vedkommende.

De sidst anførte bemærkninger med relation til specielle punkter i afhandlingen er i højere grad at betragte som supplement end som kritik. Det bør sammenfattende understreges, at afhandlingen betegner et endda overordentlig stort skridt i retning af at øge vort kendskab til jordfordelingen og landbrugsproblemerne i den periode, den omhandler. Forfatteren har ydermere haft held til at give værket en

udformning, som med bilagstabeller og oversigtslister gør den til et usædvanlig nyttigt redskab for den, der på et eller andet punkt ønsker at bygge videre, hvor han selv er standset.

*Svend Aage Hansen.**

* Ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.

The Disintegrating Village. A socio-economic survey conducted by the University of Ceylon, Part 1, Colombo 1957, 83 sider.

Verden er blevet lille, og økonomiske problemer i fjerne lande f. eks. Øst-Asien angår også Danmark.

En studiegruppe fra universitetet i Ceylon har undersøgt, hvorledes livet former sig i de små, primitive landsbyer, hvor stadig størstedelen af landets befolkning lever. Undersøgelsen er foretaget i et distrikt (Pata Dumbara), der omfatter både højtliggende land og lave rismarker, og er en statistisk redegørelse for ejendomsforhold, dyrkningsforhold, indkomstforhold m. v.

Problemet, som belyses, er befolkningens armod opstået ved et befolkningspres, som ikke har kunnet finde afløb, fordi uopdyrkede arealer og landsbyernes skove og »overdrev« i forrige århundrede blev inddraget til plantager, og fordi teknikken har været stationær og industrialiseringen end ikke påbegyndt. Gennem udviklede arve-regler (for hvilke der gøres nøje rede) er jorden derefter blevet delt og delt igen, til lodderne er så små, at de ikke kan drives økonomisk; eller jorden er afstået, og der er opstået et jordløst landarbejderproletariat, der dog i et vist omfang dyrker større jordejeres jord efter det middelalderlige system med deling af bruttoudbyttet mellem ejer og dyrker.

Det er svært af indkomstoversigterne at se, hvor stor fattigdommen er, når man ikke kender prisforholdene. Stor rigdom synes der imidlertid ikke at findes i distriktet. »Godsejernes« gennemsnitsindtægt ligger kun lidt over lærernes og udgør ca. 4 gange så meget som den jordløse land-

arbejders — hvilket vel er noget, men ikke imponerende, hvis arbejderen lever på eksistensminimum.

Det siges (s. 4), at der behøves 2 acres risland og 3 acres højland for, at en familie kan leve udelukkende af at dyrke sin egen jord. Mindre end 3% af distriktets beboere havde så meget jord. Imidlertid er det påvist, at det største nettoudbytte af ris pr. acre med den nu anvendte teknik opnås på ejendomme, hvis rismarker andrager 0,45 acres. Som en foranstaltning til at forøge udbyttet af ris i distriktet anbefales derfor en landreform, der skulle begrænse størrelsen af ejendomme af risland til 0,45 acres. Det indrømmes ganske vist, at en eventuelt højere teknik nok ville gøre ejendomme større end ca. ½ acres optimale, samt at så små jordlodder forudsætter, at ejerne kan supplere deres indtægter f. eks. ved hjemmeindustri; men reformen anbefales alligevel som en lidet kapitalkrævende måde at sætte nettoudbyttet i vejret på, og som voldende mindre kvaler end en omvæltning under en hurtig industrialisering.

Man forstår de uløselige vanskeligheder, der foreligger og det skrigende behov for at øge levestandarden en lille smule, og en udenforstående skal være forsigtig med at gøre sig »klog«. Alligevel gyser man lidt ved tanken om en jordreform, som så at sige konserverer den primitive teknik og armoden (selvom de allerfattigste af de fattige får rimeligere kår). — Hvilke problemer rejser den ikke, hvis landet en dag står over for et udland, der med overlegen teknik kan producere risen billigere?

Det er ikke nemt at vide, om problemerne i dette distrikt af Ceylon er typiske for de østasiatiske lande. Man har på fornemmelsen, at de er det; og det giver afhandlingen perspektiv. Problemerne er så store, at de ofte kræver en løsning øjeblikkelig. Man må blot håbe, at der findes muligheder, så løsningerne ikke i sig selv bærer kimen til endnu sværere problemer i fremtiden.

*Kirsten Rudfeld.**

* Fuldmægtig i Socialministeriet.